Cremona u l-Folklor

Ġużè Cassar Pullicino

Fil-ħin qasir li għandi ma nistax insemmi kulma nixtieq ngħid fuq Cremona u l-Folklor; għalhekk sejjer nitkellem biss fuq l-iżvilupp ta' l-istudju tiegħu xjentifiku, nipprova nuri l-influwenzi u ċ-ċirkostanzi li wassluh għal dan l-istudju, u nħalli barra l-elementi u l-motivi folkloristiċi fil-poeżija bikrija tiegħu, kif ukoll l-isfond rustiku u d-drawwiet u l-karattri fin-novelli u fid-dramm *Il-Fidwa tal-Bdiewa*, li dwarhom diġà ktibt f'imkien ieħor.[1]

Il-bidu ta' l-interess serju tiegħu fis-suġġett huwa marbut mas-sena 1916, meta Cremona kellu 37 sena. F'dik is-sena, bil-kixfa tat-tempji ta' Ħal Tarxien, Temi Zammit kien wera li l-fdalijiet arkeoloġiċi bħalhom huma wisq eqdem minn żmien il-Feniċi. L-istess sena (1916) ukoll rat lil Cremona jinxteħet għall-istudju serju u komparat tal-ħrejjef li wara snin wasslu biex iwaqqa' l-parti l-oħra tat-teorija Feniċja ta' Patri Magri. Fl-intervista li kelli miegħu fl-4 ta' Awissu, 1959[2] huwa kien qalli: "Ebda studju serju madankollu ma kont għamilt qabel l-1916, meta l-Professur Temi Zammit, ma' tul iż-żmien li kien jaħdem fit-Tempju Neolitiku ta' Ħal Tarxien, u miegħu kont inqatta' n-nofs ta' nhari, kien joqgħod ikellimni fuq ix-xebh tal-Malti ma' l-Għarbi u fuq il-kliem Rumanz fil-Malti meħud mill-Isqalli. Sa dak in-nhar jien kont għadni nemmen ukoll fil-puriżmu Malti mnissel mill-Feniċju, u mimli bil-Ħrejjef ta' Patri Magri u bit-teoriji tal-Feniċi bħala l-ewwel ġens li għammar f'dawn il-gżejjer. Il-kotba li l-Prof. Temi Zammit kien jislifni naqra, ta' ħrejjef u leġġendi Sqallin li, kif sibt, kellhom relazzjoni ma' dawk tal-kontinent ta' l-Ewropa, Spanja, l-Italja, Franza u saħansitra l-pajjiżi tan-Nord, kienu l-ewwel xaqq ta' dawl li bih stajt nagħmel l-istudji ta' xebh bejn il-ħrejjef Maltin ma' dawk ta' Sqallija, l-Italja u artijiet oħra. Minn dan l-istudju jien wasalt biex nifhem li t-teorija ta' Patri Magri ma kellha ebda pedament sħiħ, u li aktarx it-tradizzjonijiet leġġendarji tagħna kienu fil-biċċa l-kbira taż-Żminijiet tan-Nofs minn żmien in-Normanni 'l hawn, flimkien ma' drawwiet tal-ħajja soċjali u reliġjuża. B'dan ma rridx ngħid li fil-ħrejjef tagħna ma ssibx xi fdal ta' xi tradizzjonijiet li juru xi relazzjonijiet qodma semitiċi li tagħhom insibu xi ħjiel fis-Surija u fl-Afrika ta' Fuq."

1. G. CASSAR PULLICINO, *Il-Bennejja tal-Folklor Malti*, Università ta' Malta, 1964, pp.84-90, 96-97.
2. G. CASSAR PULLICINO, 'Ninu Cremona Folklorista – Intervista', *Leħen il-Malti*, Għadd 18 (Numru Speċjali), 1973, pp.15-25.

Waħda mill-ħrejjef li Cremona kellu f'rasu hawnhekk hija dik ta' dak ir-raħħâl li ħadha ma' Jannar għaliex ma għamilx ħlief bard, u xita xejn, u minħabba f'hekk kellu jżomm il-merħla tiegħu ġewwa l-għar. Fuq hekk Jannar għadab u ssellef jumejn mingħand ħuh Frar. Jannar fl-aħħar jiem tiegħu wera snienu u fetaħ bwieb is-sema, u għarraq lil dak ir-raħħâl bin-ngħaġ tiegħu fl-għar. Fi studju mxebbaħ li stampa fl-1950[3] Cremona wasal biex igħid li "ix-xebh bejn il-ħrejjef Maltin u dawk tradizzjonali mnisslin mill-Palestina huwa wisq iżjed fil-qrib minn dak ta' bejn il-ħrafa Maltija u dak ta' Sqallija, għalkemm fil-personifikazzjoni tax-xhur ma jaqblux" (p.15). Fl-1972 l-Prof. Ġ. Aquilina fil-ktieb tiegħu tal-Proverbji kompla wessa' l-għalqa tat-tixbiħ dwar l-istess argument b'eżempji ta' qwiel oħra minn Damasku u mil-Lebanon.[4]

Dak iż-żmien ta' preparazzjoni u ta' qari – l-iżjed tal-kotba ta' Giuseppe Pitrè dwar it-tradizzjonijiet popolari ta' Sqallija li għadna nistgħu narawhom fil-librerija tal-Mużew Nazzjonali, kultant b'xi nota fil-marġini minn id Cremona – dam sejjer ħames snin sakemm imbagħad, matul it-tliet snin 1921-1923, ħareġ l-ewwel frott tiegħu – ħames studji li deħru f'rivisti serji hawn Malta u barra. Cremona kiteb fil-*Melita* (I, 1921, pp. 394-405) fuq "Race, Language and Myth", (II, 1922, pp. 249-259) fuq "Maltese Funereal Customs", (III, 1923, pp. 111-124) fuq "Some Myths and Beliefs in Maltese Folklore", barra kontribuzzjoni "Maltese Death, Mourning and Funereal Customs" fir-rivista *Folklore* ta' Londra, u oħra "Weather and Husbandry Lore in the Isles of Malta" fl-*Archivum Melitense* (VI, 1922, pp.1-32).

Din ta' l-aħħar kienet l-iżjed kitba importanti f'dan l-ewwel żmien ta' l-istudji folkloristiċi tiegħu. Kienet konferenza magħmula fl-'Aula Magna' ta' l-Università, fit-22 ta' Frar, 1922, f'laqgħa tal-'Malta Historical and Scientific Society'. Fiha, kif fissirli fl-1959, kien wera "ir-rabta li turi r-rifsiet li ħalla fil-moħħ u fir-ruħ tal-poplu Malti r-riġel taċ-Ċivilta Ewropea li mill-bidu taż-Żminijiet tan-Nofs ħakmet fuqna, saħansitra qalb in-nies tar-raba', l-inqas li setgħet fost il-popolazzjoni tittiefes minn kull drawwa u superstizzjoni ewlenija." Fuq dan l-istudju tiegħu kienet saret reċensjoni fil-*Folklore* ta' Londra, kif ukoll f'xi ġurnali lokali.

Fost dawk li marru jisimgħu kien hemm Dun Karm u l-Prof. A. Cuschieri. Fil-minuti ta' din il-laqgħa tas-Soċjetà jinqara dan: "*Mr. Anth.*

3. A. CREMONA, 'Folklor Malti – Fdal il-Qwiel Qodma fil-Ħrafa ta' Jannar, Frar u Marzu', *Il-Malti*, Marzu 1950, pp.13-17.
4. J. AQUILINA, *Comparative Dictionary of Maltese Proverbs*, University of Malta, 1972, p.556.

Cremona reads a very interesting communication 'Weather and Husbandry Lore in the Isles of Malta', which is followed by a long discussion in which Prof. Dr. T. Agius, Prof. Sayce, The Hon. Prof. Dr. T. Zammit, Dr. Alberto Hamilton Stilon and Dr. Alf. Stilon take prominent part."[5] Dwar din iċ-ċirkostanza fl-intervista li kelli miegħu fl-1959 Cremona kien qalli "... xtaqt insemmi wkoll il-kummenti li għamilli f'ittra l-Prof. Sayce, il-magħruf Assirjologu, li nzerta wkoll sama' l-*lecture* tiegħi meta kien hawn Malta, mistieden mill-Prof. Temi Zammit."[6] L-ittra msemmija ma ġietx f'idejna, iżda nistgħu nieħdu xi ħjiel ta' x'kien laqtu lill-Prof. Sayce minn din is-silta mit-taħdita li saret fl-24 ta' April, 1940 dwar *Folklor u Lsien Malti*[7] fejn Cremona kien fakkar x'kien qallu Sayce: "Illi l-Maltin jitkellmu bi Lsien li hu ta' nisel wieħed ma' l-Għarbi fil-waqt illi l-folklor tiegħu huwa, tista' tgħid, kollu kemm hu Ewropew, hi waħda mill-ħwejjeġ illi fuqha stagħġeb il-magħruf Professur Sayce meta sama' u qara t-taħdita tiegħi fuq il-Folklor Malti dwar it-Temp u l-Biedja u staqsieni jekk dan kienx imħabba li l-Maltin baqgħu nsara. – Hija ħaġa li ma tistax tiċħadha illi r-Reliġjon kienet waħda mir-raġunijiet qawwija li dejjem għażlet l-ilsien Semitiku-Malti minn dak ta' l-Għarbi fl-Afrika ta' Fuq li ħa x-xejra tal-progress Mawmettan fil-waqt li l-Malti fil-perijodu Biżantin kien laħaq ħa, u baqa' jieħu, l-ewwel ix-xejra tad-drawwiet tal-Knisja Sirijaka, u mbagħad tal-Latina bil-liturġija skond il-kalendarju Ġuljan, u mbagħad Gregorjan."

Kumment ieħor fuq l-istess studju "Weather and Husbandry Lore" kien dak tal-Prof. Raffaele Corso li fl-artiklu tiegħu "Malta e le sue feste" (*Maltese Folklore Review*, I, 1962, p.3) kiteb illi "*la dimostrazione che ne ha dato, vari anni fa, Antonio Cremona, prendendo in esame i proverbi agricoli maltesi e confrontandoli con altri analoghi della Sicilia e di altre regioni d'Italia, è cosi perfetta che non vale la pena di aggiungere parola a quanto egli luminosamente ha scritto.*"[8]

Minn dejjem laqatni imma qatt ma stajt nifhem kif u għaliex Cremona stampa żewġ artikli, wieħed Malta u l-ieħor Londra, fuq id-drawwiet fil-Mewt, Vistu u Dfin, b'intervall qasir ta' sena bejniethom u tista' tgħid bl-istess kliem u kontenut. Mat-tagħrif mogħti lil Rob. Mifsud Bonnici, kompilatur tad-*Dizzjunarju Bijo-Bibljografiku Nazzjonali* (1960), insibu

5. *Archivum Melitense*, VII, 2, Sett. 1924, p.50.
6. *Leħen il-Malti*, Għadd 18, 1973, p.18.
7. A. CREMONA, *Folklor u Lsien Malti* – Taħdita (meħud minn *Leħen il-Malti*, Nri. 158–160 u Nri. 161–162 ta' l-1944, pp.5–6).
8. *Maltese Folklore Review*, I, 1962, p.3.

li Cremona kien Membru tal-Folklore Society ta' Londra bejn l-1921 u l-1927 (p.143). Għal bosta snin bqajna ma nafu xejn iżjed dwar ir-relazzjoni tiegħu ma' din is-Soċjetà. Dan l-aħħar, minn ittra (*letter-card*) li ġiet f'idejja mal-karti tiegħu li jinsabu għandi, sibt illi fis-27 ta' Ġunju, 1920 Cremona kien kiteb lis-Segretarju tal-Folklore Society ta' Londra u staqsieh jekk jilqagħlux għall-istampa artiklu dwar il-Folklor Malti. It-tweġiba ta' William Crooke,[9] Editur tar-rivista *Folklore*, kienet din:

Langton House,
Charlton
Cheltenham
8th July 1920.

Dear Sir,

Your letter of the 27th June addressed to the Secretary, Folklore Society, has been forwarded to me. I shall be glad to consider an article on the folklore of Malta, but space in "Folk-Lore" is limited, and your contribution should be of a moderate length.

Yours faithfully,
William Crooke
Editor "Folk-Lore"

Fil-qiegħ ta' din l-ittra Cremona niżżel nota li fil-21 ta' Settembru, 1920 kien bagħat artiklu dwar "Maltese Funereal Customs". Għaddiet sena, u għaddiet oħra, u l-artiklu m'hemmx li jidher stampat. Għalhekk fl-1922 Cremona aktarx għax qata' qalbu b'dan id-dewmien kollu, ħareġ l-artiklu "Maltese Funereal Customs" fil-*Melita*, hawn Malta. Imma s-sena ta' wara, l-1923, tal-Folklore Society waslu biex jistampawh huma wkoll, kif fil-fatt sar (Vol. XXXIV, 1923, pp.352-357). Naturalment, bejn imħabba t-tul u bejn biex ma jkunx ripetizzjoni ta' dak li deher f'Malta, Cremona għamel xi tibdil u qassru, u l-artiklu deher fir-rivista Ingliża mingħajr id-dokumentazzjoni li kellu fin-noti u fl-appendiċi.

Minn dan l-artiklu jidher li Cremona kien ħa l-ispunt biex jikteb fuq id-drawwiet fil-mewt u l-vistu mit-tagħrif dwar "Beliefs regarding Death in Cumberland" pubblikat fil-*Folk-Lore* (Vol. XXXI, June 1920, p.154)

9. William Crooke (1848-1923), għal ħafna snin impjegat fl-'Indian Civil Service' u serva wkoll bħala District Magistrate, kien meqjus bħala figura ċentrali fir-relazzjonijiet folkloristiċi Anglo-Indjani. Wara li reġa' lura fl-Ingilterra ħa sehem attiv fil-'Folklore Society' ta' Londra, u kien President tagħha fl-1912 u fl-1913. Mill-1915 sakemm miet fl-1923 huwa kellu l-kariga importanti ta' Editur tas-Soċjetà. Għal tagħrif ieħor u apprezzament tal-ħidma tiegħu fl-studji tal-folklor ara R. DORSON, *The British Folklorists: A History*, London, Routledge & Kegan Paul, 1968, pp.341-346.

minn Sir James Frazer, dak iż-żmien awtorità kbira fuq is-suġġett, awtur fost l-oħrajn tax-xogħol klassiku *The Golden Bough.*

F'dawn it-tliet snin, u wara wkoll, jidher li Cremona kien iżomm ruħu aġġornat fix-xogħol tal-Folklore Society. Ngħidu dan għaliex fl-egħluq tal-Konferenza li semmejna "Weather and Husbandry Lore" huwa kien iċċita mid-Diskors tal-President tal-Folklore Society, Alfred C. Haddon, għas-sena 1921 fejn dan kien qal: "*The History of Ancient England (and so of every country and nation) cannot be written without the aid of Folklore and even the historian of latter dates requires the assistance of Folklorists.*"[10] Barra minn hekk, f'nekroloġija li kiteb ta' Margaret Murray,[11] awtorità kbira fuq l-Eġittu li ħadmet fl-iskavi hawn Malta wkoll bejn l-1921 u l-1927, u fl-1932, huwa semma kif kien iltaqa' magħha hawn Malta fil-1932 permezz ta' Temi Zammit u qal: "Qabel ma ltqajt magħha hawn Malta fl-1932 jien kont naf lil Miss Murray bħala membru fil-Kunsill tal-'Folklore Society' ta' Londra (1926)."

Minn dan naraw li, wara l-influwenza ta' Temi Zammit, il-kitbiet awtorevoli ta' membri prominenti tal-'Folklore Society' ta' Londra komplew saħħu lil Cremona fl-indirizz tax-xjenza tal-folklor kif kienu jifhmuha u jħaddmuha fis-snin għoxrin.

Imma nerġgħu għalli konna qed ngħidu.

Wara l-ħidma konċentrata ta' dawk it-tliet snin (1921-1923) f'daqqa waħda l-istudji ta' Cremona waqfu għal kollox u għal ħdax-il sena sħaħ baqa' ma kiteb xejn ta' siwi xjentifiku.[12] Għal bosta snin ma stajniex inkunu nafu x'kienet ir-raġuni, imma llum nistgħu ngħidu li r-raġuni kienet l-indifferenza u n-nuqqas ta' inkoraġġiment jew apprezzament li bihom kien milqugħ ix-xogħol tiegħu mill-klassi suppost kolta tal-gżira. Dan nafuh minn ittra tat-22 t'Awissu 1933 li Cremona bagħat lill-Prof. Raffaele Corso (1883-1965), ta' Napli, fejn kien qed jirrikambja l-kumpliment li għamillu Corso fl-ittra tat-18 ta' Awissu meta qallu: " ... *Mi riputo veramente felice di essere entrato in relazione con uno studioso*

10. A. CREMONA, "Weather & Husbandry Lore ...", *Archivum Melitense*, VI, 1922, p.32.
11. *Leħen il-Malti*, Għadd 7, 1964, pp.39-40. Margaret Murray, flimkien mas-Sinjura L. Galea, kienet ħarġet traduzzjoni bl-Ingliż ta' ħames ħrejjef Maltin bl-isem *Maltese Folktales*, Malta, Empire Press, 1932, 58p.
12. Madankollu, fl-1931 Cremona kiteb xi ħaġa żgħira li dehret f'*Il-Malti* (pp.15-17) taħt l-isem 'Ninni' u ta' 'Skunġrar u Riqi'. Fl-intervista ta' l-1959 (*Leħen il-Malti*, Għadd 18, 1973, p.17) huwa kien għarrafni li t-tħannina ta' *Orqod, ibni, orqod* kien semagħha mingħand mara xiħa ta' madwar 70 sena minn Ħal Tarxien, li kienet taqdih, waqt li l-formula tradizzjonali ta' l-*Iskunġrar u Riqi* kien semagħha mingħand mara minn Ħaż-Żabbar.

tanto competente, quanto appassionato delle tradizioni di Malta ..." Cremona fit-tweġiba tiegħu fetaħ qalbu ma' Corso u kitiblu hekk: "*Reciproco la mia compiacenza per la fortuna e l'onore di essermi messo in relazione con una persona di si gran voglia ed autorità, e che posso dire, è stata e spero sarà la causa di un mio risveglio agli studii del folklore che avevo già abbandonato per apatia e scoraggiamento.*"

U tabilħaqq, kien sewwasew f'dik il-ħabta li Cremona nxteħet mill-ġdid biex jikteb studju ieħor importanti. Ftit xhur qabel, fir-rivista *Lares* ta' Settembru, 1932 deher artiklu ta' Ettore Rossi, Direttur tar-rivista ta' kull xahar *Oriente Moderno* u Professur tat-Tork fl-Università ta' Ruma, bl-isem ta' "Scibilia Nobili e la leggenda maltese della Sposa della Mosta". Rossi kien ġie l-ewwel darba Malta fl-1924 u matul miġjiet oħra kien sar jaf ħafna Maltin studjużi, kif ukoll imseħbin prominenti ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, fosthom lil Cremona. Hawn Malta kien magħruf l-iżjed bħala kittieb dwar l-istorja navali ta' l-Ordni. Fl-istudju tiegħu Rossi kien fisser li l-għanja Maltija m'hix ħlief varjanti ta' 'Scibilia Nobili' ta' Marsala, fi Sqallija, fejn ix-xebba misruqa kien jisimha *Scibilia*. F'Marzu ta' l-1934, naħseb jien bl-istimulu li nissel fih Corso, Cremona ħareġ studju aktarx bħala tweġiba u kumment għal dak ta' Rossi li kien fisser il-fehma li l-ġrajja Maltija hija tas-Seklu Ħmistax. Cremona fit-tweġiba tiegħu fil-*Journal of the Malta University Literary Society* (No. 10, March 1923) wera fuq ix-xhieda ta' l-istoriku Malti G.A. Ciantar fil-*Malta Illustrata* illi s-serq ta' l-għarusa tal-Mosta kien sar mill-kursari fl-1526. Il-Prof. Corso fis-sena ta' wara kien għamel kummenti favorevoli fuq il-kitba ta' Cremona f'monografija msemmija "La Canzone della Sposa rapita dai pirati barbareschi" f'*La Rivista d'Oriente.*

F'Awissu ta' l-1933 Corso kien qabad korrispondenza ma' Cremona, fuq suġġeriment tal-Prof. Giovanni Calabritto, għalliem tat-Taljan fil-Liċeo, bil-ħsieb li Cremona jgħinu b'materjal u tagħrif li kien jeħtieġ għal artiklu dwar l-Etnografija u Folklor ta' Malta li Corso kellu jikteb għall-*Enciclopedia Treccani.* Ta' bniedem ġeneruż li kien, Cremona għenu u pass pass li l-korrispondenza bejniethom issuktat, spiċċat biex inbidlet f'rabta ta' ħbiberija li nqatgħet biss tul iż-żmien tal-gwerra u reġgħet kompliet mill-ġdid wara dawk is-snin koroh.

Corso u Cremona kienu ltaqgħu darba, hawn Malta, meta Corso kien għamel waqfa qasira huwa u sejjer lejn Tripli. Dan kien fi Frar jew f'Marzu, ta' l-1935, kif jidher mill-ittra li bagħat lil Cremona fit-18 ta' Marzu, 1935 fejn irringrazzjah ta' l-akkoljenza li għamillu "tul il-waqfa qasira f'Malta" u bagħatlu t-tislijiet tiegħu "*col ricordo delle belle ore passate insieme.*" F'Settembru ta' l-1949 Cremona kien jinsab f'Napli,

flimkien ma' Anton Buttigieg, u kien irranġa biex jiltaqgħu ma' Corso, iżda dan kellu jitlaq malajr mill-belt imħabba saħħtu u l-laqgħa ma seħħitx.

Sa mill-1933 Corso kien dejjem iħeġġu lil Cremona biex jiktiblu artikli. L-istedina baqa' jtenniha sa wara l-gwerra u fit-18 ta' Settembru, 1949 qallu: "*Se si compiacerà di inviare qualche scritto di folklore maltese, in italiano o in inglese, lo pubblicherò presto. La prego di estendere l'invito ad altri studiosi, tenendo presente che la rivista ha carattere internazionale.*"[13] U mill-ġdid fis-17 t'April, 1953: "*Con soddisfazione vedrei un Suo articolo, per pubblicarlo. Non abbandoni l'idea: riprenda gli appunti che aveva preparato, li completi e mi mandi lo scritto. Alla lima linguistica, se occorrerà, provvederò io, qualora Ella mi autorizzerà.*"

Sa fl-aħħar Cremona qatagħlu xewqtu lil Corso u bagħatlu artiklu, biex ma ngħidx l-aħjar artiklu li qatt kiteb, bl-isem "Folklore maltese: lingua, credenze e costumi" li deher fir-rivista internazzjonali *Folklore* (N.1 – 2, IX annata, 1954) li tagħha Corso kien id-direttur. Fl-24 paġna ta' dan l-istudju Cremona jagħmel sintesi tal-konklużjonijiet li wasal għalihom fl-

13. Il-kittieb preżenti jieħu pjaċir ifakkar fil-qalb kbira li wera Cremona fl-1954 meta qabbdu mal-Prof. Corso u ħeġġu biex jiktiblu għar-rivista tiegħu, *Folklore*. Fl-ittra tiegħu ta' l-20 ta' Marzu, 1954 Cremona kitiblu hekk lil Corso: "*Il numero della rivista* Folklore *spedito alla Regia Biblioteca interessò diversi studiosi delle cose tradizionali, in special modo un mio vecchio studente ed amico che attualmente è Bibliotecario nella Regia Università di Malta - un folklorista maltese che ha contribuito diversi studi in vernacolo, in inglese e italiana tanto nella stampa locale come anche in quella estera. Egli presentemente attende ad uno studio sui 'Cibi Maltesei' che pensa di poter favorirle per pubblicazione nel suo* Folklore." Fit-tweġiba tiegħu tal-15 ta' April, 1954, Corso kiteb hekk: "... *Vedendo il Signor Cassar Pullicino me lo ringrazi del pensiero di collaborare alla rivista e gli dica che sono nell'attesa del dettiloscritto.*"

B'riħet hekk il-kittieb preżenti kien qabad korrispondenza ma' Corso li damet sejra sa l-1960. Għall-aħħar ta' dik is-sena stess, fl-20 ta' Diċembru, 1954 Cremona qallu lil Corso: "*Godo d'aver avuto notizia di Lei dal mio intimo amico, il Signor Giuseppe Cassar Pullicino, ... e godo ancora che l'articolo di costui sulle 'Vivande Maltesi' è pervenuto nelle sue mani ... e che Lei intende pubblicarlo in uno dei prossimi numeri del* Folklore. *Il Signor Cassar Pullicino è un indefesso ed entusiasta studioso delle nostre tradizioni ed usi folkloristici ed il suo contributo, sono certo, avrà una buona accoglienza tanto da Lei come Direttore come anche dai lettori della sua rivista.*" Tmint ijiem wara, fit-28 ta' Diċembru, 1954, Corso wieġeb u qal: "... *Ho letto, in questi giorni, vari suoi lavori, e sono divenuto un suo ammiratore. Con la solerzia che mostra, con la cultura e l'intelligenza che possiede, il Cassar Pullicino potrà coltivare profondamente il folklore maltese e valorizarlo e farlo conoscere agli scienziati nei suoi diversi aspetti ...* "

Fil-fatt Corso kien ħareġ biss l-introduzzjoni ta' l-istudju "Antichi Cibi Maltesi" fir-rivista tiegħu *Folklore* (Napoli, XI, Fasc. I-IV, 1957 pp. 52-61) u ma laħaqx ippubblika d-dokumentazzjoni dwar l-ikel Malti li kellha magħha. L-Istudju sħiħ jinqara fir-rivista *Melita Historica* (III, 2, 1961, pp. 31-54, u fil-ktieb *Studi di tradizioni popolari maltesi* (1989, pp. 58-85).

istudji li kiteb matul il-25 sena ta' qabel dwar in-natura u n-nisel tal-folklor ta' dawn il-gżejjer. Fih imiss il-fergħat prinċipali tas-suġġett: il-mitoloġija (bil-Ħares, il-Gawgaw, l-Għafrit, il-Belliegħa eċċ), kliem ir-riqi jew eżorċiżmi, twemmin fieragħ jew superstizzjonijiet (e.g. l-għajn u l-magħmul), qwiel tat-temp u l-biedja, drawwiet ta' żwieġ u mewt, festi u fieri qodma, ħrejjef, logħob tat-tfal, ilbies tar-rġiel u tan-nisa.

Ma rridux ninsew li l-interess ta' Cremona fil-folklor tnissel mill-ġibda u mill-istudji tiegħu lingwistiċi dwar l-Ilsien Malti. Ma nistagħġbux għalhekk li erba' snin wara t-tweġiba lil Rossi, fl-24 ta' April, 1940 huwa għamel taħdita lill-istudenti ta' l-Għaqda tal-Malti (Università), f'waħda mil-laqgħat tagħha, dwar *Folklor u Lsien Malti*. Imħabba li xahar u nofs wara kienet bdiet il-gwerra ma' l-Italja din it-taħdita interessanti ma kenitx stampata f'*Leħen il-Malti* qabel l-1944. Fiha, kif fissirli Cremona fl-intervista ta' l-1959, huwa wera r-rabta li hemm bejn l-ilsien kif inhu mitħaddet illum u l-Folklor Malti, jiġifieri l-Ilsien Malti fil-frażjoloġija tradizzjonali, twemmin u superstizzjonijiet u fit-terminoloġija folkloristika tiegħu."[14]

L-aħħar kontribut ta' Cremona, *Le relazioni etnografiche del folklore narrativo e leggendario dell'isola di Malta,* wassal fit-tmiem il-konklużjonijiet tiegħu dwar il-kurrenti ta' tixbih li nsibu fil-ħrejjef u l-leġġendi tagħna. Għandi l-pjaċir ngħid li kien bl-insistenza tiegħi, meta ridt nibda noħroġ il-*Malta Folklore Review* fl-1962, li Cremona fl-aħħar qabel li jgħaqqad u jagħti forma ta' artiklu twil lill-materjal komparattiv li kien ġabar bejn l-1916 u l-1920 meta, imħeġġeġ minn Temi Zammit, kien daħal fil-qalba tas-suġġett u beda jinfatam mis-seħer u mill-kitba tat-teorija Feniċja ta' Patri Magri. Wara huwa kien għaraf l-importanza taż-żewġ elementi, Semitiku u Rumanz, sew fl-ilsien sew fil-folklor ta' Malta.

Dan l-istudju ta' Cremona qala' kummenti favorevoli mingħand il-Prof. Paolo Toschi ta' Ruma, f'reċensjoni li dehret f'*Lares* (Frasc. III-IV, 1966). Toschi jsejjaħ dan ix-xogħol "*questo ottimo contributo del Cremona.*" Dwar l-ewwel parti ta' l-artiklu jgħid: "*Veramente preziosa è la parte introduttiva che traccia sinteticamente una storia degli studi sul folklore maltese, da elementi e dati di viaggiatori o storici del sei-settecento fino al giorno d'oggi. L'apporto di tale documentazione è di gran lunga più grande di quel che a prima vista si potrebbe pensare.*"

14. G. CASSAR PULLICINO, 'Ninu Cremona Folklorista - Intervista', *Leħen il-Malti,* Għadd 18 (Numru Speċjali) 1973, p. 17.

Dawn kienu l-linji ewlenin tal-ħidma ta' Cremona bħala studjuż tal-Folklor.[15] Nittama li rnexxielna nuru fil-kuntest tagħhom mhux biss l-ismijiet u l-kontenut fil-qosor ta' l-istudji tiegħu, imma dak li hu daqshekk ieħor importanti, iċ-ċirkostanzi u l-istimoli minn studjużi kbar li minn żmien għal ieħor wasslu 'l Cremona biex igħaddi l-materjal folkloristiku tagħna mill-għarbiel ta' kriterji xjentifiċi, u bla ebda passjoni jlaqqgħu, ixebbhu, jorbtu u jurih kif għandu jkun muri, imqabbel mal-folklor ta' pajjiżi oħra tal-Mediterran.

15. Għal apprezzament iktar dettaljat u tagħrif ieħor dwar il-ħidma ta' Cremona ara ż-żewġ kapitli 'Antonio Cremona Folklorista' u 'Un articolo su Malta di Raffaele Corso e il suo carteggio con Antonio Cremona', fil-ktieb ta' G. CASSAR PULLICINO *Studi di tradizioni popolari maltesi* (University of Malta, 1989, pp. 36-57, 360)